

БИЛИНГВИЗАМ**Теоретска рамка базирана врз светски и домашни искуства*****Крайшка содржина***

Како резултат на тоа што повеќето луѓе што се служат со малцинскиот јазик мораат да сѐанат двојазични ако сакаат да ја задржат сопствената култура и во голема мера да учествуваат во живојот на пошироката заедница, лесно може да се свати дека најголемиот број на билингвали во светот се билингвални, затоа што на тоа се социјално „присилени“.

Децата од јазичниот малцинства подлежат најчесто на многу силен социјален притисок да сѐанат билингвални (или во секој случај да не се под притисок обично се трудат добро да го научат јазикот на пошироката заедница), бидејќи нивниот јазик има ограничени законски права. Покрај тој надворешен општествен притисок таквите деца често подлежат и на силни притисоци внатре во семејството да сѐанат билингвални.

Ако дејето сѐане монолингвално на својот малцински јазик, за него сите образовни можности ќе бидат најола заворени. Тоа нема да биде во можност на пазарот на трудот да се најпреварува со другите млади кои припаѓаат на мнозинската група. Неговиот/нејзиниот шанси да учествува во живојот на пошироката заедница и да влијаат врз неа ќе бидат во голема мера ограничени.

Ако дејето сѐане скоро монолингвално во јазикот на мнозинството или тој сѐане доминантен кај него, тоа тоа заборава на својот мајчин јазик, или никога и немало и прилика добро да го научи, го прекинува контактиот со родителите, со нивното општење и со нивната култура. Ризикот на отуѓеност, обескореност, како и проблемот на идентитетот е многу реален, дури и тогаш ако таквите деца и млади наизглед добро се вклопени како членови на мнозинството.

Клучни зборови: ЈАЗИЧНО МАЛЦИНСТВО; ЈАЗИЧНО МНОЗИНСТВО; ЈАЗИЧКИ КОРЕНИ; МОНОЛИНГВИЗАМ; ПРИРОДЕН БИЛИНГВАЛ; УЧИЛИШЕН БИЛИНГВАЛ.

Вовед

Двојазичноста често се поврзувала со повеќе негативни појави. Таа често го претставувала послабото, потчинетото јазично малцин-

ство кое било принудено да биде двојазично. Таа малцинска група најчесто е без општествена моќ. Но може да се однесува и на подоминантните по бројност етничко – јазични групи кои се социјално и политички потчинети делови на вкупната популација.

Кога две групи кои зборуваат со различни јазици или со различни варијанти на истиот јазик ќе дојдат во меѓусебен контакт, често едната група мора да го научи јазикот на онаа другата, ако тие две треба да комуницираат. Во случај на комуникација на поединците, ова правило може да се пренебрегне, особено тогаш кога постои рамнотежа на моќта. Но тоа не важи на ниво на групите, посебно тогаш кога јазиците помеѓу себе во голема мера се разликуваат.

Кога станува збор за тоа, интересен е примерот на скандинавците кои комуницираат едни со други: кој го модифицира својот јазик или кој го прифаќа јазикот на оној другиот и зошто (во некои ситуации говорникот кој го менува својот јазик ја демонстрира својата супериорност покажувајќи, барем на индивидуално ниво, дека тој себе може да си „дозволи“ да се определи за оној другиот јазик, а не за својот).

Самосвесното јазично малцинство кое сака да ја сочува својата самобитност понекогаш може да гледа на двојазичноста како на закана и опасност. Припадниците на ваквите малцински групи, кои стануваат двојазични за да можат да учествуваат донекаде во привилегиите на бројните мнозински групи, можат да се најдат многу лесно на онаа црвена точка на која го губат својот етнички идентитет. Се разбира тоа важи само за оние кои се доволно свесни за тоа и се решени да се држат до својот малцински идентитет. Малцинството може спрема своите припадници, за кои смета дека се премногу ориентирани спрема мнозинската група да превземе ефикасни санкции (екскомуникација на пример).

Во други случаеви, подржувањето на мнозинскиот јазик во билингвалната ситуација од страна на припадниците на мнозинската група и ставот спрема малцинскиот јазик (кој варира од гледање на него како нешто маргинално, до рамнодушност или дури и отворено непријателство), може да биде исто така ефикасна санкција против малцинскиот јазик и опстојувањето на билингвизмот во одреден општествен систем.

Затоа потребна ни е коренита промена на ставовите спрема двојазичноста и двојазичните личности пред да ја искористиме на

најдобар можен начин предноста која билингвизмот може да ја пружи, под услов да му се дозволи слободно да се развива и расте.

За среќа, ставовите брзо се менуваат, Малцинските групи почнуваат да ја „подигаат главата“, а и мнозинските групи ќе мора порано или подоцна да се „разбудат“ од своите стереотипи. Автохтоното население ширум светот почнало да се организира и да формулира барања (јазични, културни, економски, политички). Се поголем е бројот на оние кои бараат право да одлучуваат како и на кој јазик нивните деца ќе се школуваат.

Трендот е рецесивен. Малцинските групи во кои доминира сопствениот јазик но делумно зборуваат и на јазикот на мнозинската група; малцински групи кои одлично владеат со јазикот на мнозинската група; потоа поединци од малцинско потекло кои или повеќе не го знаат стариот јазик или само по малку го разбираат а незнаат да го зборуваат – сите тие почнаа да се вртат кон своите јазички корени, воспоставувајќи подобра рамнотежа помеѓу малцинскиот и мнозинскиот јазик. На двојазичноста веќе не се гледа како на преодна фаза, туку како на нешто добро и трајно, нешто кон кое треба да се стремиме.

Социјални импликации на билингвалноста

Поголем број на земји во светот се службено еднојазични. Ако го земеме предвид фактот дека во светот постојат околу 3000 различни јазици, а помалку од двестотини држави, лесно е да се воочи дека многу јазици имаат многу ограничен службен статус, а често воопшто и го немаат. Бројот на земјите кои службено имаат два јазика доста брзо расте. Но сепак сè уште постојат многу малцински групи кои немаат можност да го користат својот мајчин ајзик ако на кој и да е начин сакаат да партиципираат во општествениот живот на поголемата по бројност јазична заедница и доколку сакаат да бидат рамноправни со јазичното мнозинство.

Да се задржиме само на Европа. Според прегледот кој го дал Суло Хуовинен (Huovinen, 1977) кој опфаќа 40 земји, 25 од европските земји се службено еднојазични. Има 6 службено билингвални земји (Белгија (каде германскиот јазик не се вбројува како службено еквивалентен со другите два јазика), Фарските острови, Гренланд, Ирска,

Романија, Финска а порано тоа беше и Чехословачка). Според Хуовинен, само Андора и Швајцарија (положбата на ретороманскиот јазик во Швајцарија е послаба од положбата на останатите три јазика) се тријазични. Во минатото СФР Југославија беше службено четиријазична, а Советскиот сојуз имаше повеќе од четири службени јазика.

Гледано во светски размери, онаа законска заштита која врз основа на финскиот Устав, ја ужива шведското малцинство во Финска, веројатно е најдобра на светот, според К. Меккри (McRae, 1978).

На тој начин финските швеѓани имаат ист статус како Финците кои зборуваат фински јазик и од формална точка на гледиште тие не претставуваат малцинство. Различните закони ги разработуваат прописите во врска со јазичките права, така што во Финска е создадена значајна мрежа на организации и институции на шведски јазик. Шведските деца имаат сопствени образовни институции почнувајќи од забавиште до Универзитет а тие училишта потпаѓаат под посебното шведско одделение на Националниот одбор за образование. Во црквата финските швеѓани имаат сопствени дијецези, во армијата свои единици, во радио и ТВ мрежата свои уредништва итн.

Следејќи ја понатаму состојбата во Европа, според А. Андерсон (Anderson, 1978) најдобар статус имаат оние малцински јазици кои имаат ограничени службени права. Тие права често се територијално ограничени, така да одреден дел на земјата е двојазичен, додека останатиот дел е еднојазичен (како што е на пример, во Холандија случајот со холандскиот и со фризискиот во Фризија; или во Италија со францускиот и италијанскиот во Вал Д'Аоста, и со германскиот и италијанскиот во Алто Адиге).

Меѓутоа дури и јазикот без било какви службени права може да добие подршка со самото тоа што службено се користи во некоја друга земја. Ако јазикот добива подршка со самото тоа што службено се користи во друга земја како мнозински јазик, на луѓето кои го користат ќе им биде полесно да ги одржат културните активности, да набавуваат учебници итн. Но, тоа не мора да биде секогаш така, дури ни во случај ако „мајчиниот“ јазик географски се наоѓа многу близу, на пример, германското малцинство во Алзас во Франција не го користи многу германскиот јазик во пишуван вид (со исклучок во чисто дијалектската литература). Ако малцинската јазична ситуација од двете страни на границата е комплементарна, како што е случај

со германското малцинство во Данска и со данското малцинство во Германија, тука состојбата е идеална и конфликтите се релативизираат. Работите веднаш се комплицираат ако малцинските групи во двете држави се производ на различни историски, политички и економски фактори.

Ако некое јазично малцинство во една земја нема комплементарно малцинство во соседната земја, или ако двете комплементарни малцинства многу се разликуваат по статусот, во разни земји можат да се развијат многу различни ситуации: може да постои дискриминација спрема малцинството, каков што е случајот во Франција спрема оние кои што зборуваат германски (Германија нема француско малцинство), а може да постои и прилично добронамерен став на мнозинството без било каква дискриминација, како што е случајот во Белгија спрема малцинството кое зборува германски јазик.

Ако малцинскиот јазик има подршка на друг службен малцински јазик во некоја од соседните земји ситуацијата тешко може да се спореди со влијанието кое истиот тој јазик го има на малцинскиот јазик, ако во некоја од соседните земји се наоѓа во статус на мнозински јазик. Но ако подршката доаѓа само од страната на соседниот несслужбен малцински јазик (како што е случајот со лапонскиот, баскијскиот и ретороманскиот јазик), тогаш јазикот може да биде во прилично тешка ситуација. Во вакви случаи постоењето на пишуван стандард и литература станува доста важно.

Меѓутоа, понекогаш дури ни основата на добро развиена пишувана форма на јазикот која цвета во повеќе земји не е доволна. Типичен е примерот на Курдите, „најбројниот народ на светот кој нема сопствена татковина“ Г. Чајланд (Chaliand, 1980), со популација од 15-20 милиони жители, поделени помеѓу пет држави (Турција, Ирак, Иран, Сирија и Русија) во сите земји освен во Русија се поробени. Турција, во која живеат повеќе од половината Курди, не го признава дури и нивното постоење. Ги нарекуваат просто Турци брѓани (планинци). Од 1923 година наваму курдскиот јазик во Турција е забранет. Не се учи и не се користи во наставната програма и покрај тоа што на курдски постои богата литература од периодот пред 1923 година. Постојат илегални изданија печатени во Турција и во странство (кои во Турција се забранети со Декретот бр. 9А на Министерството за внатрешни работи од 3.01.1967 година). Турците

настојуваат да ја спречат употребата на курдскиот јазик дури и во другите земји. Според тоа, ни постоењето на кодификуван пишуван стандард, ни фактот дека јазикот во повеќе земји го користи многу голем број на луѓе (поголем отколку што изнесува популацијата на Норвешка, Данска и Финска заедно земени) не претставува гаранција дека оние кои што се служат со него службено ќе имаат прилика макар да научат да читаат на сопствениот јазик.

Билигвалноста и етничкиот идентитет

Како резултат на тоа што повеќето луѓе кои се служат со малцинскиот јазик мораат да станат двојазични ако сакаат да ја задржат сопствената култура и во голема мера да учествуваат во животот на пошироката заедница, лесно може да се свати дека најголемиот број на билингвали на светот се билингвални, затоа што на тоа се социјално „присилени“. Најголемиот број на малцински јазици немаат исти статус, нити исти права како мнозинскиот јазик; многу малцински јазици се подложени на дискриминација, а луѓето кои со нив зборуваат се потчинети како политички така и економски и јазички. За нив двојазичноста не е нешто за што доброволно се определиле, туку нешто наметнато ако сакаат да опстанат во мнозинската заедница.

Првата група на билингвали ја сочинуваат таканаречените елитни билингвали, оние кои најчесто самите се определиле да станат билингвали и кои тоа можеле да го избегнат, ако сакале, или чии родители тоа секако можеле да си го приуштат. Тоа ги опфаќа сите деца на повисокиот и средниот сталеж кои патуваат или извесно време живеат во странство; деца кои добиваат стипендии за студии во странство; деца на универзитетските професори, дипломати, службеници во меѓународни институции, пословни луѓе (жени) итн. Во оваа група спаѓаат и деца кои имале дадилки или гувернанти кои зборувале со друг јазик, како и децата и младината која денес преку летото примаат гости од странство (многу често гости кои зборуваат јазик кој има повисок статус).

Постојат барем две причини заради кои децата од јазичните мнозинства можат да станат билингвални. Прво, можеби ситуацијата е таква така да немирите помеѓу малцинствата можат да се спречат

со тоа што на малцинскиот јазик ќе му се препише повеќе престиж користејќи го како наставен јазик за мнозинството и обезбедувајќи му поширока службена употреба (а тоа е можно само во случај да се пружи прилика и на другите, не само на припадниците на даденото малцинство, да го учат). Мнозинската група (некои нејзини припадници) добиваат и некои нови привилегии. До тоа доаѓа таму каде што спречувањето на социјалните немири внатре во малцинската група доведува до прифаќање на некои од нивните барања, се првенствено да не се загрозат економските интереси на мнозинството. Овие барања често вклучуваат поголеми привилегии за билингвалите. Припадниците на мнозинската група за да бидат во можност не само да ги задржат привилегиите кои веќе ги имаат туку донекаде да учествуваат и во привилегиите кои се гарантираат на билингвалите, тие и самите мораат да станат билингвални (по традиција само припадниците на малцинските групи тежнееле да бидат билингвални). Во суштина ваквата ситуација на пример, довела до програмата на „јазичко нурнување“ која е разработена во Канада. Врз основа на овој програм, децата кои потекнуваат од мнозинските групи, (со англиски мајчин јазик), учејќи француски го учат јазикот на малцинството. Тоа е јасна врска помеѓу појавата на програмата на јазичко нурнување и спречување на јазичките конфликти до кои би дошло во јавната дискусија за можноста Квебек да се одвои од федерацијата (види кај П. Лами (Lamy, 1978).

Во третата група спаѓаат децата од двојазичните семејства т.е. од семејствата во кои родителите зборуваат на различни јазици. Ако децата потекнуваат од семејство во кое еден од родителите зборува на јазикот на мнозинството (на пример шведско – грчко семејство во Шведска, или финско – шведско семејство во Финска), општеството на децата не врши никаков надворешен притисок за да станат билингвални; напротив, „ги поттикнуваат“ на еднојазичност доколку тие станат еднојазични на службениот јазик а не на јазикот на другиот родител.

Децата од јазичните малцинства подлежат најчесто на многу силен социјален притисок да станат билингвални (или во секој случај и да не се под притисок обично се трудат да го научат јазикот на пошироката заедница), бидејќи нивниот јазик обично има ограничени законски права. Покрај тој надворешен општествен притисок таквите

деца често подлежат и на силни притисоци внатре во семејството да станат билингвални. Родителите обично сакаат нивните деца добро да го научат јазикот на мнозинството најчесто за да можат да им обезбедат подобри изгледи за образование и економски успех од тој што го имале самите. Изгледа дека оваа желба во малцинските семејства е универзална. Меѓутоа, родителите, секако ќе сакаат нивните деца добро да го научат и нивниот мајчин јазик. Тоа само по себе е јасно но е незгодно да се истакнува. Исклучок од оваа правило го прават оние, за среќа малубројни родители кои од идеолошки причини сакаат да се одвојат од сопствената група (на пример, некои бегалци), или оние кои се наоѓаат под посебен притисок на асимилација. Таквите родители, незнаејќи за важноста на мајчиниот јазик, ќе му дадат приоритет на јазикот на мнозинството а на штета на сопствениот.

Методите и средствата кои се користат за децата од малцинските групи да станат билингвални, сеуште се далеку од тоа да бидат развиени онака како би требало да бидат, и покрај тоа што во последните години во некои земји на тој план многу е направено. Ризикот кој го сносат децата од малцинските групи во напорите да станат билингвални е поголем од оној што е за било која друга категорија на деца, а последиците од неуспехот можат да бидат катастрофални.

Ако детето стане монолингвално на својот малцински јазик, за него сите идни образовни можности ќе бидат наполоа затворени. Тоа нема да биде во можност на пазарот на трудот да се натпреварува со другите млади кои припаѓаат на мнозинската група. Неговите/нејзините шанси да учествуваат во животот на пошироката заедница и да влијаат врз неа ќе бидат во голема мера ограничени. Ќе му биде исто така невозможно да се обиде да ја поправи состојбата на својата група, и заедно со другите, да бара јазички и други права за својата група, бидејќи таквите барања мораат да се постават на јазикот на мнозинството а со кој тоа не се служи доволно добро.

Ако детето стане скоро монолингвално во јазикот на мнозинството или тој стане доминантен кај него, па тоа заборава на својот мајчин јазик, или никогаш немало ни прилика добро да го научи, го прекинува контактот со родителите, со нивното потекло и со нивната култура. Ризикот на отуѓеност, обескоренетост, како и проблемот на идентитетот е многу реален, дури и тогаш ако таквите деца и млади наизглед добро се вклопени како членови на мнозинството. Губењето

и слабото владеење со мајчиниот јазик може да има несакани последици и на усвојување на јазикот на мнозинството. Постои и ризик дека децата заедно со јазикот ќе ги превземат вредностите и на пошироката заедница, па во тој случај ќе го загубат и културното богатство кое претставува друга култура и потенцијал кој е присутен кај малцинствата со етничка самосвест.

Ако детето не усвои ниеден јазик скоро до ниво на изворен говорник, тогаш се комбинираат сите лоши последици на двете порано кажани алтернативи, без ниедна предност. Можеме да ја карикираме ситуацијата и да кажеме дека децата од групата на јазичките малцинства кои ќе станат монолингвални ќе ги имаат двете следни можности:

- да станат еднојазични на јазикот на своите родители и урамнотежени, добро интегрирани луѓе, но без шанса на обезбедување на подобра егзистенција или влијание на подобрување на сопствената политичко – социјална состојба, или
- да станат еднојазични на јазикот на мнозинството, обескоренети маргинални луѓе, без контакт со самите себе, но со одлично работно место...

Ниедна од алтернативите, секако, не е невозможна. Според тоа, децата кои потекнуваат од јазичките малцинства подлежат на посилен притисок да станат двојазични, а ризикот од неуспехот за нив е најголем. Тоа е силен аргумент за тоа училиштата како институции да чувствуваат голема одговорност за нив. Децата сами не се определиле да станат двојазични, тие често се принудени на нешто при што неуспехот може да биде катастрофален. Не треба тогаш да се чудиме што двојазичноста често била поврзувана со разни типови на беда. Повеќето од билингвалниот свет спаѓа во категоријата на оние кои приликите ги натерале да станат билингвални. Тоа треба да се има на ум како појдовна точка во секоја дискусија за двојазичноста.

Видови на двојазичност

Терминот природен билингвал се однесува на личноста која релативно рано ги научила двата јазика без формална настава, во текот на секојдневниот живот како свое природно средство за

комуникација. Причината за тоа може да биде или интерна, врзана за семејството (родителите зборуваат со различни јазици), или екстерно – општествена (во општеството да се зборува со друг јазик различен од оној во семејството). Таквите личности мораат да стекнат двојазична компетенција за да можат нормално да живеат. Наспроти природната двојазичност, строго земено би требало да биде неприродната двојазичност. Употребата на терминот природен може да укажува на тоа што луѓето сметаат дека е прилично тешко да се научи јазик по пат на формалната настава, а дека, наспроти тоа, изгледа е полесно да се научи јазик во процесот на природната комуникација со другите. Терминот може да потекнува и од нашето искуство дека „неприродно“ звучи возрасен човек да зборува странски јазик со акцент.

Училишната двојазичност е поим кој укажува на резултатите од учењето на мнозинскиот јазик (странски јазик) во училиште по пат на формална настава и имплицира на фактот дека ученикот немал многу можности, а можеби воопшто и не ги имал, да го користи јазикот како природно средство за комуникација. Јазикот останал, така да кажеме, внатре во четирите зида на училиштето. За училишните билингвали знаењето на мнозинскиот (странскиот) јазик обично не претставува нешто битно, туку сакан додаток, нешто во што се ужива, или се смета за корисно за работата или е корисно кога ќе се дојде во контакт со изворен говорник на тој јазик. Тоа може да биде корисно во контактот и со другите луѓе, индивидуално или во група, на кои тој исто така не им е мајчин јазик, туку единствен заеднички јазик (како на пример кога Македонец и Финец зборуваат англиски).

Културната двојазичност во голема мера се преклопува со училишната билингвалност, но овој термин почесто се користи во однос на постарите личности кои го учат странскиот јазик заради работата, патувања итн. Терминот може да содржи и нешто од некогашниот идеал „образовани личности“, оние кои се служат со еден или два „големи“ европски јазици, т.е. личност која поседува „јазична култура“. Да се биде „образована личност“ го имплицирала знаењето и на мнозинскиот јазик, исто како што го имплицирало лежерното однесување во рамките на поголемиот број буржуаски ритуали кои биле дефинирани како „култура“.

Разликувањето на природниот и училишниот билингвизам претставувало исто така позадина на која се развиле одреден број на термини за процена. Една крајност била таа што само природните билингвали биле вбројувани во билингвали, додека пак училишните билингвали (а овде мораме да ги вклучиме и културните билингвали) се опишувани како лица кои што само добро владеат со некој друг јазик и ништо повеќе. Билингвал е лице кое, со својот мајчин јазик, почнувајќи од детството или од најрана возраст, по природен пат (во принцип со неформална настава) усвоил уште еден втор јазик, така да тоа лице станало потполно компетентен член на јазичната заедница, внатре во сферата, на професионалната или социјалната група на која природно и припаѓа. Знаењето на втор јазик кое со маќа е стекнато не резултира со билингвизам. Тоа значи подвлекување на прифатлива граница помеѓу билингвизмот и знаењето на некој друг јазик. Се смета дека двојазичната личност треба да биде во состојба да функционира во двете јазични заедници „природно, без поголеми напори при употребата на едниот јазик, така и на другиот (со извесни исклучоци во однос на лексиката и со извесна резерва во поглед на различното ниво на образование на двата јазика)“. Според овој вид на дефиниција „билингвизмот“ се поклопува со „природниот билингвизам“ и со „потполниот билингвизам“ и се проценува како нешто многу позитивно.

Вториот екстрем е да се гледа на природниот билингвизам како на нешто негативно. Џошуа Фишман (Fishman, 1976) зборува за тоа како во САД се гледа на француско-англискиот билингвизам. Ако францускиот сте го учеле на универзитетот, по можност во Франција, а уште подобро на Сорбона, тогаш билингвизмот е нешто многу позитивно. Ако пак францускиот сте го научиле од вашата стара баба во Мејн, тогаш билингвизмот е нешто од што би требало да се срамите. Со други зборови, ние овде се среќаваме со социјална евалвација која јасно ја истакнува врската помеѓу двојазичноста и припаѓањето на потчинетата група со низок статус, од една страна, и врската помеѓу културниот билингвизам и припаѓањето на средното или високото ниво на една доминантна, мнозинска група од друга страна.

За повеќето природни билингвали, двојазичноста е нужност, нешто што е апсолутно неопходно, за нормално да живеат, бидејќи

се наоѓаат или под внатрешен, семеен притисок или под надворешно социјален притисок, или под двата. За училишните и културните билингвали, од друга страна, двојазичноста секогаш е помалку или повеќе доброволна. Познавањето на друг јазик за нив нема витално значење, туку е сакан додаток, нешто во што уживаат, или го сметаат за корисно за својата работа, или ако дојдат во контакт со странец или пак за своја лична лектира итн.

Постои разлика помеѓу елитниот и народниот билингвизам. Елитните билингвали обично имаат високо образование и некој дел од образованието го стекнувале на странски јазици, со можност во извесна мера и природно да ги користат. Наспроти тоа, народните билингвали обично биле принудени другиот јазик да го учат во непосреден контакт со луѓето кои го зборуваат (и кои најчесто ги принудувале другите да зборуваат на нивниот јазик). Народните билингвали најчесто потекнуваат од јазичното малцинство а понекогаш и (посебно од третиот свет) од потчинетото јазично мнозинство.

Како што забележува Кристина Брат Полстон, (Paulston, 1982) елитниот билингвизам никогаш не претставувал проблем, додека народниот билингвизам е поврзан со многу тешкотии во образувањето и воспитувањето. Меѓутоа, важно е да се истакне дека народниот билингвизам сам по себе не е проблематичен, а дека образовните и воспитните проблеми се појавуваат ако наставата за деца кои се билингвални на тој начин, лошо е организирана.

Прашањето што се случува во мозокот на личноста која е двојазична секогаш ги фасцинирало оние кои што професионално се бават со тоа но, исто така и лаиците. Дали двојазичната личност поседува два јасно издвоени јазични системи, еден за секој јазик, или пак има единствен систем, кој се разликува од еднојазичниот систем? Дали билингвалната личност има „две големи буриња“ во главата, или постои само едно и во него се измешани двата јазици? Дали за детето е штетно ако мајката повремено зборува албански, а понекогаш македонски – дали детето потполно ќе се збунува – или е можеби подобро да се чуе како истата личност зборува само на еден ист јазик? Сите овие прашања можат да се соберат под еден заеднички наслов „еден код или два кода?“ Многу прашања сè уште се отворени и многу малку знаеме за нив. Овде ќе ги систематизираме различните начини со кои може да се пристапи на разликување на кодовите:

- од јазично гледиште истражувачите најмногу ги интересира прашањето дали билингвалната личност поседува еден интегриран јазичен систем со некои специјални правила за секој од јазиците или два посебни система. Проблемот може да се разгледува на различни нивоа, на пример као семантика/филозофија на јазикот или чисто како синтаксички или фонолошки проблем. Прашањата кои се поставуваат од лингвистичката точка на гледање се однесуваат на интерференцијата, како квантитативна (колку), така и квалитативна (кој тип), леснотија или тежина во преведувањето и толкувањето, како и леснотијата и тежина со која се вршат други видови на промена на кодот.
- од неуропсихолошко и неуролингвистичко гледање, човекот највеќе го интересира начинот на кој е организиран мозокот на двојазичните личности во споредба со мозокот на монолингвистичките, и дали двојазичните личности меѓусебе се разликуваат во поглед на нивната ментална организација. До сега најмногу внимание е посветено на утврдување на начинот како билингвалите го чуваат „магацинот“ на своите два јазика. Дали го чуваат заедно или одвоено: едно буре или две? Секако, начинот на кој јазиците се чуваат е важен за разгледување на интерференцијата при преведувањето;
- Од гледиште на социологијата и психологијата на учење дискусиите се сконцентрирани на методите на учење (со или без формална настава), на изнаоѓање на погодна возраст за учење (пред, за време или после училишната возраст) и на контекстот во кој се одвива учењето (двата јазика во исто опкружување, или еден дома а другиот надвор од неа). Сите три прашања претставуваат повеќе макросоциолошка точка на гледање. Дискусијата ги допрела и принципите „едно лице – еден јазик“ како спротивен на состојбата во која повеќето од луѓето од кои детето учи ги зборуваат и двата јазика наизменично. Дебатата пред се се задржала на образовните и воспитните последици од различните алтернативи.

Заклучок

Основна цел на двојазичното образование е двојазичноста. Тоа е тип на образование во кое се вложуваат многу напори да се постигне високо ниво на знаење на двата јазика. Овде треба да се разјасни и следното. Ако еден јазик неможе да се развива поинаку, треба во училиштето да му се обезбеди најголем дел од средствата и времето. Дури и ако статусните разлики не се многу големи, едниот или другиот јазик најчесто ќе бара компензација во училиштето затоа што во даденото општество или во средината во кое живее детето помалку го користи едниот од јазиците. Изгледа дека овој модел најдобро функционира во состојби со прилично мали статусни разлики помеѓу јазикот и говорникот (без оглед на причините поради кои овие разлики се мали). или често (а не секогаш) кај децата од повластените средини. Веќе при споменатите типови, монолингвалното образование кое води до билингвизам, подоцна (на пример после 6-9 години), може да се развие во билингвално образование кое води до билингвизам (што често и се случувало). Но во тој случај, на развојот на малцинскиот јазик треба да му се посвети посебно внимание. Со оглед на тоа што во реализацијата на билингвалната програма учествуваат и мнозинските и малцинските деца, взаемноста е од пресудно значење. И двете групи треба да ги учат двата јазика. На малцинскиот јазик треба да му се посвети повеќе внимание. Ако само малцинските деца станат билингвални, а мнозинските деца научат само неколку песни и фрази на малцинскиот јазик, тогаш тоа е состојба која порано ја опишавме како билингвално образование кое води до монолингвалност, иако тоа може поволно да влијае на ставовите на децата од мнозинската група.

(Рецензент: *проф. д-р Јован Корубин*)

ЛИТЕРАТУРА

Anderson, A., (1978), Language Minorities ant International Frontiers: the Contemporary Situation. 1 Western Europe. Paper presented at the 9th World Congress of Sociology, Uppsala,

- Chaliand, G., (ed) (1980), *People Without a Country. The Kurds and Kurdistan*. A. R. Ghassemlou, Kendal, M. Nazdar, A. Rossevelt and I. S. Vanly. Zed Press, London.
- Fishman, J., (1976), *Bilingual Education. An International Sociological Perspective*, Newbury House Publishers, Rowley, Mass.
- Paulston, Ch., (1982), *A Critical Review of the Svedish Research and Debate about Bilingualism and Bilingual Education in Sweden from an International Perspective*, A Report to the National Swedish Board of Education.
- Paulston, Ch., Paulston, R., (1977), *Language and Ethnic Boundaries*. In Skutnabb-Kangas.
- St. Clair, R., Eiseman, J., (1978), *The politics of theacing English as a foreign language*. Paper presented at the 9th World Congress of Sociology, Uppsala.

Zoran MATEVSKI

BILINGUISM

Theoretical frames based on worldwide and domestic experiences

ABSTRACT

As a result of the fact that most of the people that use language of minority have to become bilinguals if they want to keep their own culture and to participate in the life of the wider community, easily it can be understood that most of the bilinguals in the world are bilingual because they are socially "enforced".

Children who belong to language minorities are imposed to very strong social pressure to become bilingual (or even if they are not under strong pressure, usually they try to learn the language of wider community), because their language has limited legal rights. Besides this external social pressure, these children are subjected to become bilingual as a result of strong internal pressures, inside the family.

If child becomes monolingual, in his/her own minority language, for him all possibilities for education would be half closed. On labor market s/he won't be able to compete with the rest of the young people who belong to major community.

Her/his chances to participate in the life of the wider community as well as to influence it, would be highly limited.

If child becomes monolingual with the language of majority or if this language becomes dominating, so that s/he would forget his mother language or if s/he hadn't have chance to acquire it well, he/she terminates the contact with their parents and culture. The risk of alliance, rootless, as well as the problem of identity is pretty real, even at first sight such children and young people seem to be very well inserted, as members of the minority.

Key words: LANGUAGE MINORITY, LANGUAGE MAJORITY, LANGUAGE ROOTS; MONOLINGUISM; NATURAL BILINGUAL; SCHOOL BILINGUAL.